

«D020300-Тарих» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған Токсанбаев Алмас Коргаджановичтің «Орталық Азия көшпелілерінің ортағасырлардағы билік жүйесі: тарихнама мәселелері» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің
СЫН-ПІКІРІ

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымы
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі); 2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауы) 3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	Токсанбаев Алмас Коргаджановичтің «Орталық Азия көшпелілерінің ортағасырлардағы билік жүйесі: тарихнама мәселелері» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы ғылымның даму бағыттарына және мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес. Ғылыми зерттеу тұжырымдамалары «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасында белгіленген мақсат-міндеттерге жауап бере алады. Диссертациялық жұмыс Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының төмендегідей басымды бағыттарына сәйкес орындалған: – Білім мен ғылым саласындағы зерттеулер; – Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер.
2.	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Зерттеу жұмысы тарих ғылымының дамуына елеулі үлес қосады. Ізденуші Орталық Азия көшпелілерінің ортағасырлық қоғамындағы саяси билік пен жоғары билік құрылымының қалыптасу, даму кезеңдері және өзіндік ерекшеліктерінің зерттелу тарихына тарихнамалық талдау жүргізген.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа;	А.К.Токсанбаевтың ғылыми жұмысының өзіндік орындалу деңгейі орташа. - диссертацияда зерттеу тақырыбына қатысты-қатыссыз, абстракты

		3) төмен; 4) өзі жазбаған	«копекторлы теориялық-методологиялық» тұжырымдамалар тізбектей талданғанмен, көшпелі қоғамдағы дәстүрлі билік ерекшеліктерін айқындауға қабілетті пәнаралық деңгейдегі кратология, элитология, персонология сияқты ғылыми бағыттар негізінде, далалық биліктің төл үлгі-белгілері санатына жатар: гинократия (әскер-әйел билігі), меритократия, геронтоқратия феномендері назардан тыс қалған.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) <u>негізделген</u> ; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген.	Диссертациялық жұмыс өзектілігі жан-жақты негізделген және болашақта дәстүрлі қазақ қоғамына тән билік институтының өзіндік ерекшеліктері мен ішкі заңдылықтарын, генезисі мен эволюциясын зерделеу бағытындағы отандық ғылыми ізденістерді ынталандыруға ықпал етеді.
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды 1) айқындайды; 2) <u>жартылай айқындайды</u> ; 3) айқындамайды	Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын жартылай айқындайды. Зерттеу жұмысының тақырыптық қойылымы, құрылымы, ғылыми аппараты, тарау аталымдарындағы кілтті сөздер мен категориялар бірқатар қосымша түсініктемелер мен анықтамаларды талап етеді. Жалпы, номадология ғылыми бағыты шеңберіндегі танымал зерттелім тұжырымдамаларына сай (Хазанов А.М., Крадин Н.Н. т.б.), заманауи тарихнамада «Орталық Азия көшпелілері» ұғымының орнына «Еуразия көшпелілері», сол сияқты «көшпелілер қоғамы» емес, «көшпелі қоғам» сөз тіркестерінің тұрақталу тенденциясын ескерген жөн. Зерттеу нысаны ортасырлардағы көшпелі қоғамға тиесілі билік жүйесіне қатысты белгіленгендіктен, кіріспе бөлімінде аталмыш билік жүйесіне не жатқызылады, биліктің нақтылы қай түрі, типі, формасы талданатындығы (саяси ма, экономикалық па, мемлекеттік пе не М. Вебер іліміндегі дәстүрлі, харизмалық, рационалды билік түрлері ме?) жөнінде қосымша түсініктер мен анықтамалар берілуі қажет. Диссертация мәтінінің он бойында, бірінші тарау аталымында «ежелгі» көшпелілерге қатысты мәселелерді көтере отырып, зерттеу жұмысы тақырыбының хронологиялық шеңбері не себепті «ортағасырлық» кезеңмен шектелгені түсініксіз.
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация	Диссертация жұмысының мақсаты мен міндеттері тақырыбына

		<p>тақырыбына сәйкес келеді:</p> <p>1) сәйкес келеді;</p> <p>2) жартылай сәйкес келеді;</p> <p>3) сәйкес келмейді</p>	<p>сәйкес келеді. Мақсаты – Орталық Азия көшпелілерінің ортағасырлық қоғамындағы билік жүйесіне байланысты тарихнамалық зерттеулердің кезеңдері, мазмұны және тарихи көзқарастар эволюциясының бағыттары, жетістіктері мен кемшіліктерін анықтау негізінде зерттеу тақырыбының болашағын айқындау.</p>
		<p>4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан:</p> <p>1) толық байланысқан;</p> <p>2) жартылай байланысқан;</p> <p>3) байланыс жоқ</p>	<p>Диссертацияның бөлімдері өзара байланысқан, ішкі бірлікке ие. Дегенмен, кіріспе бөлімінде тақырыптың зерттеу деңгейіне қатысты келтірілген зерттелімдер мен «тарихнамалық деректерге» жатқызыла отырып, зерттеудің деректік негізінде қайталанар дереккөздерінің арақатынасы нақтылы айқындалмаған.</p> <p>Сонымен қатар, негізгі тақырып пен диссертацияның 1.1. тарауша аталымы: «XIX ғ. соңы және XX ғ. көшпелілер қоғамының саяси ұйымдасу ерекшеліктерін зерттеу мәселелері» арасындағы хронологиялық қарама-қайшылық өз алдына, құрастырылған сөйлем мазмұны сай, зерттеу пәні тарихнамаға емес, аталмыш кезеңдегі көшпелі қоғамға тиесілі қойылып тұр. Тарауша тақырыбындағы негізгі екпін зерттеу нысанына қатысты дұрыс қойылған жағдайда, мәселе XIX ғ. соңы және XX ғ. көшпелілер қоғамы емес, осы тұстағы шетелдік және отандық тарихнамада көшпелі қоғам саяси ұйымдасуының зерттелуі жайында екендігі түсінікті болар еді.</p>
		<p>4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидағтар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:</p> <p>1) сыни талдау бар;</p> <p>2) талдау жартылай жүргізілген;</p> <p>3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген</p>	<p>Диссертация авторы жаңа, қазіргі заман, заманауи кезеңдеріндегі шетелдік және отандық зерттеушілердің ежелгі және ортағасырлық көшпелі қоғамдардағы билік жүйесінің даму ерекшеліктеріне қатысты бірқатар ғылыми еңбектері мен тарихи, тарихнамалық дереккөздеріне сыни талдау жүргізген.</p>
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	<p>5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидағтар жаңа болып табыла ма?</p> <p>1) толығымен жаңа;</p> <p>2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</p>	<p>Зерттеу жұмысының ғылыми нәтижелері мен қағидағтары жартылай жаңа болып табылады.</p> <p>Көшпелі қоғамдағы саяси, жоғарғы билік, оның жан-жақты қырлары мен ішкі заңдылықтарына қатысты жаңа заманнан қазіргі кезеңге дейін жалғасқан ғылыми танымның жинақталу, даму,</p>

		3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	тарихнамалық ойда қорлану үдерісі кезең-кезеңімен салыстырмалы зерттеліп, олардың өзара тілдік, ұлттық, уақытылы-кеңістіктік ерекшеліктері мен сабақтастығы жүйелі түрде қарастыруды талап етеді.
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) <u>жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</u> 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Диссертацияның қорытындылары жартылай жаңа болып табылады. Қалыптасқан тарихнамалық мектеп дәстүрлеріне сай, әдетте кезеңдеу: жаңа заман, қазіргі заман, заманауи; шетелдік; батыстық, батыстық емес; отандық немесе ұлттық т.б. өлшемдеріне қарай негізделерін ескеру қажет.
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) <u>жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</u> 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Зерттеу жұмысы әлеуметтік ғылымдар шеңберінде жүргізілуіне байланысты, онда техникалық, технологиялық, экономикалық және басқару шешімдері қарастырылмаған. Сол себепті, диссертацияға аталмыш бағаланым критерийін қолдану қисынсыз.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде <u>негізделген</u> /негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)	Зерттеу жұмысының негізгі қорытындылары мен нәтижелері ғылыми тұрғыдан негізделген және тарихи, тарихнамалық, археологиялық және фольклорлық (жыр, аңыз-ертегі, мифология) дереккөздеріндегі мәліметтерге салыстырмалы талдау жүргізе отырып, дәлелденген.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет: 7.1 Қағидат дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) <u>шамамен дәлелденді;</u> 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) <u>жоқ</u> 7.3 Жаңа ма?	Бірінші қағидатында көшпелі қоғамдағы мемлекеттік және саяси билік мәселесін зерттеу бағытында ғылыми ойда ұзақ уақыт бойы үстемдік еткен теріс бағаланымның, заманауи отандық тарих ғылымында ілімдік-әдіснамалық ұстанымдардың дамуына орай, жаңа деңгейге көтеріліп, көшпелілердегі мемлекеттік билік туралы дұрыс көзқарастар қалыптасқандығы негізделеді. <u>7.1 шамамен дәлелденді</u> <u>7.2 жоқ</u> <u>7.3 жоқ</u> <u>7.4 орташа</u> <u>7.5 ия</u>

		<p>1) <u>ия</u>; 2) <u>жоқ</u> 7.4 Қолдану деңгейі: 1) <u>тар</u>; 2) <u>орташа</u>; 3) <u>кең</u> 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) <u>ия</u>; 2) <u>жоқ</u></p>	<p>Екінші қағидаты археология саласындағы жаңа ашылымдар мен нәтижелерге негізделген ілімдік-әдіснамалық ұстанымдар, көшпелі халықтардың саяси ұйымдасуы мен билік жүйесіне қатысты қалыптасқан кереғар пікірлердің өз маңызын жоюына ықпал еткендігі дәлелдейді. <u>7.1 шамамен дәлелденді</u> <u>7.2 жоқ</u> <u>7.3 иә</u> <u>7.4 кең</u> <u>7.5 ия</u></p> <p>Үшінші. Көшпелі қоғамдағы билік жүйесінің өзіндік ерекшеліктері мен тарихи сабақтастығы негізінен отандық тарихшы ғалымдардың зерттеулерінде көрініс тапқан. <u>7.1 дәлелденді</u> <u>7.2 жоқ</u> <u>7.3 жоқ</u> <u>7.4 орташа</u> <u>7.5 ия</u></p> <p>Төртінші. Отандық археологиялық зерттеу нәтижелері көсемдік ілімінің тарихи сабақтастығы мәселесін жаңа көзқарастар шеңберінде қарастыруға ықпал етіп, дәстүрлі қоғамдағы билеуші бейнесінің ілімдік реконструкциясын жасауға қомақты үлес қосты. <u>7.1 дәлелденді</u> <u>7.2 жоқ</u> <u>7.3 иә</u> <u>7.4 кең</u> <u>7.5 ия</u></p> <p>Бесінші. Көшпелі қоғамдағы билік пен билеуші бойына тән киелілік бейнесіндегі дүниетанымдық құндылықтарды «күт» ұғымымен байланыстырып, оны елдің тыныштығы мен күт-берекесін асырушы тұлға ретіндегі рөлі анықтаған. <u>7.1 шамамен дәлелденді</u> <u>7.2 жоқ</u> <u>7.3 жоқ</u> <u>7.4 кең</u></p>
--	--	---	---

			<p>7.5 ия</p> <p>Алтыншы. Көсемдік іліміндегі билеушіге қатысты «құт» ұғымы шетелдік, отандық зерттеушілер еңбектерінде дүниетанымдық ерекшелік ретінде айшықталған.</p> <p>7.1 дәлелденді</p> <p>7.2 жоқ</p> <p>7.3 ия</p> <p>7.4 кең</p> <p>7.5 ия</p> <p>Жетінші. Көшпелі қоғамдағы жоғарғы билікті мұралану, хан көтеру дәстүрі және билік құқығына байланысты отандық тарихшылардың еңбектері және қазақ халқының фольклорында қордаланған жоғары билік пен билеуші бейнесі, билік атрибуттары туралы құнды мәліметтердің, дәстүрлі қоғамдағы билік жүйесінің өз бастауларын көне дәуірден алатынын дәлелдеуге ықпалдылығы айқындалған.</p> <p>7.1 дәлелденді</p> <p>7.2 жоқ</p> <p>7.3 ия</p> <p>7.4 кең</p> <p>7.5 ия</p> <p>Диссертация жұмысының негізгі қорытындылары мен нәтижелері 9 ғылыми мақала ретінде жарық көрді. Оның ішінде, ҚР БЖҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау саласындағы комитеті ұсынған басымдарда – 4 мақала; шетелдік халықаралық ғылыми конференцияларда – 1; отандық республикалық және халықаралық конференцияларда – 3; Scopus халықаралық деректер базасына енгін журналда – 1 мақала жарияланды.</p>
8.	Дәйектілік принципі. Дереккөздер мен ұсынылған	8.1 Әдістеменің таңдауы – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған 1) ия; 2) жоқ	Зерттеу жұмысының ілімдік-әдіснамалық негізі диссертацияның кіріспе бөлімінде таратылып жазылған.

	ақпараттың дәйектілігі	8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістерін пайдалана отырып алынған; 1) ия; 2) жоқ	Ия. Диссертация жұмысының нәтижелері заманауи әдістер мен деректерді өңдеу, мәліметтерді нақты талдау, жүйелеу, салыстырмалы талдау, зерделеу және тарихнамалық жүйелеу әдістерін пайдалана отырып алынған.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді); 1) ия; 2) жоқ	Ия. Ілімдік қорытындылар мен ұсыныстар нақты материалдарға, сарапшылардың пікірлеріне және де диссертация тақырыбына сай жазылған тарихнамалық зерттеу еңбектерімен дәлелденген және расталған. Көшпелілер қоғамындағы мемлекеттілік, саяси билік және билеуші бейнесі мәселесінің шетелдік және отандық тарихнамада пайымдалуын қарастырған.
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен <u>расталған</u> / ішінара расталған / расталмаған	Қолданылған әдебиеттер тізімінде диссертациялық жұмыстың маңызды мәліметтерін растайтын ауызша, жазбаша, археологиялық, этнологиялық дереккөздері мен ғылыми әдебиеттер пайдаланған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға <u>жеткілікті</u> /жеткіліксіз	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті. Онда шетелдік, ресейлік және отандық зерттеушілердің тарихнамалық еңбектері, мерзімді және ғылыми басылым беттерінде жарияланған зерттеулер ұсынылып, 380 дереккөзінің тізімі берілген. Ізденуші назарына диссертация тақырыбына тікелей қатысты келесі әдебиеттер ұсынылады: Крадин Н.Н. Кочевники и всемирная история. Санкт-Петербург, 2020; Шаисламов А.Р. Социальная история номадизма. Проблемы изучения и оценки исторического развития кочевых обществ. Автореферат диссертации. Казань, 2009; Садри Макеуди Арсал. Тюркская история и право. Казань, 2002; Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу білік» шығармасы.
9	Практикалық құндылық	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар:	Диссертацияның ілімдік маңызы жоғары. Себебі, ізденуші тарапынан көшпелі қоғам, оның ішінде дәстүрлі қазақ қоғамына

	принципі	1) <u>ия</u> ; 2) жок	тан саяси билік мәселесі, билік түрлері мен билеуші тұлға бейнесіне қатысты тарихи зерттеулермен қатар, тарихи-этнографиялық, тарихи-антропологиялық, археологиялық және саяси-құқықтық негіздегі тарихи білімдер жинақталған.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) <u>ия</u> ; 2) жок	Зерттеу тақырыбында қарастырылған Орталық Азия көшпелілерінің ортағасырлық билік жүйесіне, билеуші тұлғасының қасиет-киелі бейнесі, көсемдік іліміне және билік атрибуттарына қатысты жүргізілген талдаулар нәтижесінде жасалған қорытындылар негізінде жоғары оқу орындарында білім алушыларға «Көшпелілер қоғамындағы мемлекеттілік және жоғары билік», «Орта Азия көшпелілерінің ортағасырлық қоғамындағы билік институттары» және т.б. тақырыптар бойынша оқу құралдарын, арнайы дәріс курстарын жасауда пайдалануға болады.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады? 1) толығымен жаңа; 2) <u>жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады)</u> ; 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Зерттеу жұмысының қолданбалық маңызы жоғары және толығымен жаңа болып табылады.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) <u>орташа</u> ; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертациялық жұмыстың ғылыми аппараты, стилистикасы, грамматикасы, мәтіндегі аударылым деңгейіне тиесілі түрде мұқият редакциялық жұмыс жүргізіліп, бөлім, тарау тақырыптары мен аталымындағы жіберілген қате-кемшіліктер, түзетілу қажет; - мәтінде қолданған ғылыми категориялар, терминдер бірыңғай не таза қазақ тілінде, латын тілінен енген сөздер болса (политогенез, социогенез т.с.с.) өзгеріссіз, орысша рәсімделгені дұрыс. Айталық, «теориялық аспект», «теориялық-методологиялық» тұжырым, «сақральдығы», «символь» т.с.с. сөздердің қазақ тіл қорында қолжетімді, бүгінгі ғылыми айналыста танымал: «ілімдік-әдіснамалық», «рәміздері», «киелік қасиеті» т.б. балама не тікелей аудармалары жеткілікті. - диссертацияда өзге зерттелімдерден келтірілетін дәйексөз аудармаларында авторлық түпнұсқа мазмұны өзгертілмей, тура мағынасында, еш бұрмалаусыз берілу шарт. Себебі, төмен сапалы

			аударылым нәтижесінде, ғылыми ортада жекелеген дереккөздері, ұстанымдар, тұжырымдарға қатысты қате, қарама-қайшы көзқарастар қалыптасуы ықтимал.
--	--	--	--

Қорытынды. Ізденуші Токсанбаев Алмас Корғаджанович философия докторы (PhD) немесе бейіні бойынша доктор дәрежесін беруге лайықты.

Ресми рецензент:

М.В. Ломоносов атындағы ММУ Қазақстан филиалының
әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының профессоры,
тарих ғылымдарының докторы

А.И. Оразбаева

Подпись Оразбаевой А. И. удостоверяю.
Специалист
по кадровой политике Меркулова А. И.
« 24 » января 2009 г.

